

Jakso 2: Kalevala ja kansanusko

(tunnusmusiikki) (siniset sanat tekstissä on selitetty sanaselityksissä)

Tämä on *Kirjallisuuspodcast suomenoppijoille* ja minä olen Saija Pyhäniemi. Tässä jaksossa keskustelemme kollegani Sari Päivärin kanssa Kalevalasta ja kansanuskosta.

Tämän podcastin voit halutessasi lukea tekstinä Kielibuustin sivuilta. Siellä on myös sana- ja fraasilista sekä muuta aiheeseen liittyvää materiaalia.

Suomen kansalliseepos *Kalevala* on Elias Lönnrotin **toimittama** teos, joka perustuu hänen keräämiinsä kansanrunoihin. *Kalevalan* ensimmäinen **painos** eli *Vanha Kalevala* ilmestyi vuonna 1835, ja nykyisin tuntemamme *Kalevala* nimellä *Uusi Kalevala* vuonna 1849.

Kalevalalla on Suomessa tärkeä asema. Sen rooli kansallisen identiteetin ja kulttuurin rakentumisessa on ollut **merkittävä**. Kalevala on suomalaisuuden symboli, joka **ylläpitää mielikuvia** kansakunnan juurista ja historiasta. Se nosti pienen, tuntemattoman kansan muiden eurooppalaisten **tietoisuuteen**. Kalevalaa ruvettiin kutsumaan suomalaisten kansalliseepokseksi.

Sari, kertoisitko vähän siitä, millainen oli Elias Lönnrotin rooli *Kalevalan* toimitustyössä?

Kalevalan monet runot eivät ole aivan **alkuperäisessä** muodossaan, vaan Lönnrot **muokkasi** ja **sovitti** niitä **yhteen** siten, että runot muodostivat yhtenäisen, toisiinsa liittyvän **kokonaisuuden**. Hän myös kirjoitti itse runoja, joilla liitti tapahtumia toisiinsa tai hän saattoi vaihtaa runon päähenkilöitä tai tapahtumapaikkoja niin, että ne sopivat paremmin tarinaan. Lönnrotia on tästä runojen muokkaamisesta joskus myös kritisoitu, mutta itse asiassa hän toimi kuten vanhat runonlaulajatkin – improvisoi ja muunteli runoja.

Mistä Lönnrot sai idean tämän eepoksen kirjoittamiseen?

Ajankohta oli **otollinen**. Suomi kuului 1800-luvulla Venäjään, mutta kansallisuus**saate** ja ajatus Suomen itsenäisyydestä alkoivat vähitellen voimistua. Suomalaisilla ei ollut vielä 1800-luvulla kirjoitettua historiaa ja *Kalevala* oli yksi tapa **todistaa**, että meillä oli kaikki historialliset ja kulttuuriset **edellytykset** itsenäiseen olemassaoloon.

Romantiikan ajan eurooppalaisessa kirjallisuudessa myös ihailtiin eepoksia, **sankaritarinoita** ja historiallisia kertomuksia. Elias Lönnrot ottikin mallia muiden kansojen eepoksista. *Kalevala* olisi

[tuskin](#) syntynyt ilman olemassa olevien eeposten vaikutusta. Erityisesti kreikkalaisen Homeroksen [esikuva](#) vaikutti [ratkaisevasti](#) Lönnrotin eeposajatuksen heräämiseen.

Haluaisin kuitenkin muistuttaa, että *Kalevala* ei ole vain Lönnrotin teos. Se on vanhoista kansanrunoista muodostettu kollektiivinen kertomus.

Entä mistä *Kalevala* on saanut nimensä?

Nimi tulee Kalevasta, suomalaisten myyttisestä esi-isästä. Kalevala on paikka, jossa Kalevan [jälkeläiset](#) eli hänen lapsensa ja lastenlapsensa asuvat, ja *Kalevalan* sankarit Väinämöinen, Ilmarinen ja Lemminkäinen ovat Kalevan poikia. Kaleva on [siten](#) kaikkien suomalaisten eli kalevalaisten [kantaisä](#).

Mistä *Kalevala* kertoo?

Kalevala kuvaa Kalevalan ja Pohjolan kansojen elämää maailman synnystä kristinuskon tuloon, päähenkilöiden välisiä konflikteja sekä Sammon rakentamista ja [ryöstöä](#).

Pohjola? Se on [varmaankin](#) jokin toinen paikka?

Joo, kyllä. Pohjola on itämerensuomalaisissa mytologioissa esiintyvä paikka tai maa, joka sijaitsee nimensä mukaisesti pohjoisessa. Yleensä Pohjola on pahan tai [vihollisen](#) roolissa. Pohjolaa hallitsee Pohjan akka tai Pohjolan emäntä, nainen nimeltään Louhi.

Entä mikä on Sampo?

Sampo on suomalaisessa mytologiassa ihmeellinen maaginen kone tai esine, joka liittyy usein Pohjolaan. *Kalevalassa* sampo on rikkauksia tekevä [mylly](#), jonka omistuksesta Pohjola ja Kalevala [kamppailevat](#).

Millä tavalla suomalainen mytologia ja kansanusko näkyvät *Kalevalassa*?

Elias Lönnrotin *Kalevala* on suomalaisen mytologian kuvaus siinä mielessä, että lähes kaikki [muinaisuskon](#) ja kansanuskon [ainekset](#) näkyvät siinä. Toisaalta kansanrunot ovat Lönnrotin käsissä kuitenkin muuttuneet niin paljon, että *Kalevala* ei suoraan [kelpaa](#) suomalaisen mytologian tutkimuksen [lähteeksi](#).

[Mainitsit](#) äsken muinaisuskon ja kansanuskon. Mitä eroa niillä on?

Muinaisuskosta puhutaan, kun tarkoitetaan aikaa ennen kristinuskon tuloa, jolloin suomalaiseen uskoon kuuluivat monenlaiset jumalat, vahva yhteys luontoon sekä vainajien eli kuolleiden

palvonta. Suomalaisten muinaisusko liittyi vahvasti luontoon ja siitä [riippuviin elinkeinoin](#): metsästykseen, kalastukseen ja maanviljelyyn.

Kansanuskolla puolestaan tarkoitetaan yleensä kristinuskon tulon jälkeistä aikaa eli noin 1600-luvulta eteenpäin. Kansanuskoon on [sekoittunut](#) sekä muinaisuskon että kristinuskon aineksia. Vanhat perinteet ja muinainen maailmankuva elivät pitkään vielä kristinuskon [rinnalla](#), mutta vähitellen ne unohtuivat. Jotakin onneksi kuitenkin säilyi loitsuissa, runoissa ja tarinoissa, joita sitten 1800-luvulla [kerättiin talteen](#).

Muinaisuskoon kuului siis monenlaisia jumalia, kertoisitko vähän lisää niistä.

Suurin osa suomalaisten jumalista oli paikallisia [olentoja](#), joita nimitettiin [haltijoiksi](#). Tietyt metsänhaltijat esimerkiksi hallitsivat aina tiettyä metsää ja jokaisella vesialueella oli oma vedenhaltijansa. Suurimpana jumalana voidaan pitää ukkosen ja sään jumalaa Ukkoa. Tärkeitä olivat myös metsän jumala Tapio ja veden jumala Ahti, joilta pyydettiin metsästys- ja kalastusonnea. Ilmarinen on [todennäköisesti](#) ollut joskus taivaan jumala ja vanhassa suomen kielessä ilma onkin tarkoittanut taivasta. Myöhemmin tilalle on tullut Ukko ja Ilmarista on alettu pitää tuulen jumalana. *Kalevalassa* Ilmarinen on [seppä](#) ja sammon [takoja](#).

Ihmiset tosiaan olivat hyvin riippuvaisia luonnosta, joten on hyvin ymmärrettävää, että eri luonnon~~ilmiöillä~~ oli oma jumalansa tai haltijansa.

Kyllä. Jopa metsästettävillä eläimillä oli omat haltijansa. Kun metsästäjä lähti metsään, hänen piti [olla hyvissä väleissä](#) sekä metsänjumalan, paikallisen metsänhaltijan että [saaliseläimen](#) eli metsästettävän eläimen haltijan kanssa. Erityisesti karhun ja hirven metsästykseen liittyi myös monia erilaisia rituaaleja. Muuten jumalten ja haltijoiden [palvonta](#) oli melko [pienimuotoista](#), esimerkiksi pienten [uhrien](#) ja lahjojen antamista. Kun vaikkapa käytiin kalastamassa, vedenhaltijalle saatettiin jättää kalan [ruodot](#).

Jokaisella puullakin oli sitten varmaan oma haltijansa, koska metsä oli niin tärkeä?

Aivan. Puilla oli tosiaan omat [henkensä](#) ja omat haltijansa. Puiden ja metsän palvonta on kuulunut [olennaisena](#) osana suomalaiseen kansanuskoon. Eri puu[lajeilla](#) oli myös symbolisia merkityksiä, kuten [pihlajalla hedelmällisyys](#) tai kuusella kuolema. Monet vanhat ja suuret puut, etenkin männyt ovat olleet [pyhiä](#). *Kalevalassa* puolestaan esiintyy iso [tammi](#), joka on taivaan peittävä [jättimäinen](#) maailmanpuu. Se yhdistää taivasta ja maata. Tällainen myyttinen maailmanpuu toki tunnetaan myös monissa muissakin kulttuureissa.

Entä oliko myös rakennuksilla tai muilla tärkeillä paikoilla omat haltijansa?

Kyllä. Jokaisen kotona asui oma haltija, jota kutsuttiin kotitontuksi. Väitettiin, että talossa ensimmäisenä kuollut ihminen jäi taloon kotitontuksi. Kotitontun tehtävänä oli suojella taloa ja sen asukkaita. Saunallakin oli oma tonttu, jota ei saanut suututtaa. Saunassa piti käyttäytyä hyvin. Muuten tonttu saattoi polttaa saunan! Tonttujen lisäksi oli vielä paljon muitakin olentoja, joihin uskottiin. Metsässä asui esimerkiksi pelottavia peikkoja, hiisiä, menninkäisiä ja maahisia, joista kerrottiin tarinoita lapsille. Tarkoituksena tietysti oli, että lapset eivät yksin lähtisi liian kauas ja eksyisi metsään. Kansanperinteeseen kuuluu myös karmivia tarinoita kummituksista, hengistä ja elävistä kuolleista. Zombieista siis on puhuttu jo satoja vuosia sitten. Pelottavin olento minusta ehdottomasti on Syöjätär, nainen, joka söi lapsia!

Mainitsit aiemmin, että myös vainajien eli kuolleiden esi-isien palvonta oli yleistä. Sekin lienee ollut ja edelleenkin on aika tavallista myös muissa kulttuureissa?

Kyllä, niin on. Tavallista myös on ollut, että on ajateltu jossakin olevan paikka, jossa kuolleet asuvat. Suomalaisessa mytologiassa tällainen paikka on Tuonela tai toiselta nimeltään Manala. Myös elävät saattoivat käydä Tuonelassa, mutta matka oli pitkä, vaikea ja vaarallinen. Kalevalassakin Väinämöinen käy Tuonelassa. Viittauksia Tuonelaan on Kalevalassa muutenkin usein. Yhden Kalevalan sankarin, Lemminkäisen, äiti esimerkiksi käy etsimässä kuollutta poikaansa Tuonelan joelta.

Kuolleet siis asuivat Tuonelassa, mutta missä jumalat ja haltijat asuivat? Oliko heilläkin jokin oma maailmansa?

Muinainen maailmankaikkeus jakautui kolmeen tasoon: yliseen, keskiseen ja aliseen maailmaan. Ylinen maailma oli tärkeimpien jumalien ja abstraktin tiedon maailma. Keskinen maailma oli ihmisten arkimaailma, mutta siellä asuivat myös haltijat, menninkäiset, peikot ja muut aiemmin mainitsemani mytologiset olennot. Alinen maailma oli kuolleiden valtakunta, Tuonela. Joskus sitä kutsutaan myös tuonpuoleiseksi. Yhteyttä yliseen ja aliseen maailmaan pidettiin shamaanien ja tietäjien avulla. Apua ja neuvoa haluttiin kysyä sekä jumalilta että kuolleilta esi-isiltä. Ihmisten suhde aliseen maailmaan oli kuitenkin läheisempi kuin yliseen ja keskisen maailman haltijatkin olivat merkityksellisempiä kuin ylisen jumalat. Haltijoiden kanssa oltiin tekemisissä melkein päivittäin arkielämässä.

Keitä shamaanit olivat?

Shamaaneilla uskottiin olevan ylikuonnollisia kykyjä ja taitoa parantaa ja ennustaa. Shamaani toimi yhdyshenkilönä henkimaailman ja ihmisyhteisön välillä. Kristinuskon tulon myötä shamanismi

[hiipui](#) vähitellen ja lähes katosi. Viime vuosikymmenien aikana shamanismi on kuitenkin herättänyt taas uutta kiinnostusta niin sanotun New Age -ajattelun [myötä](#).

Shamaanien lisäksi myös kylien tietäjät osasivat usein kalevalaisia runoja ja loitsuja ja heillä uskottiin olevan [taikavoimia](#). Tietäjä osasi kertoa myyttisiä tarinoita ja moni [harjoitti](#) kansanparannusta. Sekä tietäjiä että shamaaneja on sanottu myös [noidiksi](#).

Monet varmaan ajattelevat, että tietäjä ja shamaani ovat sama asia. Mitä eroa niillä oikeastaan on?

Tietäjä otti yhteyttä tuonpuoleisen olentoihin loitsujen avulla, mutta hän ei [vaipunut transsiin](#) eikä matkustanut transsissa tuonpuoleiseen. Tietäjä myös toimi yksin, mutta shamaanin niin sanotut ”loveen lankeamiset” olivat [julkisia](#) esityksiä. Loveen lankeaminen tarkoittaa siis matkaa tuonpuoleiseen. Lovi tarkoittaa tässä aukkoa, joka voisi tarkoittaa sisäänkäyntiä tuonpuoleiseen maailmaan. *Kalevalassakin* on viittauksia shamanismiin. Tuonelan matkoista kertovien runojen on ajateltu kuvaavan shamaanin tuonpuoleisen matkaa.

Sanoitkin jo, että *Kalevalassa* on esillä paljon vanhan muinaisuskon ja kansanuskon aineksia. Antaisitko vielä muutamia esimerkkejä?

Mukana on rituaalikuvauksia – esimerkiksi häärunoja Pohjolan häistä, joissa Pohjolan tytär ja Ilmarinen menevät naimisiin – ja loitsurunoja, joissa näkyy muinainen [maailmankuva](#). Lisäksi *Kalevalassa* on ns. syntyrunoja, joissa selitetään jonkin asian, esineen tai ilmiön synty. Synty eli jonkin asian myyttinen alkuperä on ollut oleellinen osa muinaista maailmankuvaa. Uskottiin, että asiaa voi hallita ja siihen voi vaikuttaa, jos tietää, miten se on syntynyt. *Kalevalassa* esimerkiksi kerrotaan, miten olut on syntynyt! En sitten tiedä, onko tämän runon [lausumisella](#) ollut vaikutusta siihen, että on pystytty hallitsemaan oluen käyttöä...Hehheh...[Tuskin!](#)

***Kalevala* tosiaan myös alkaa syntyrunolla, joka kertoo, miten maailma on syntynyt munasta.**

Niin alkaa. Mutta tämä runo ei – yllättävää kyllä – ole alkuperäinen kansanruno vaan hyvä esimerkki Elias Lönnrotin keksimästä myytistä! Tai itse asiassahan tämä ei ole edes Lönnrotin keksimä myytti vaan kansainvälisestikin varsin yleinen maailman syntyä selittävä myytti. Mutta sehän sopii aivan [täydellisesti](#) kalevalaiseen maailmaan, eikö totta?

No, ohhoh! [Tosiaan](#). Mutta Sari, jos kuuntelijamme nyt haluaisivat tutustua paremmin suomalaiseen kansanuskoon tai Kalevalaan, niin mistä voisi aloittaa? Materiaaliahan on verkossakin vaikka kuinka paljon!

Joo, materiaalia [on](#) tosiaan runsaasti [saatavilla](#) sekä suomeksi että muilla kielillä. Kansanuskkoa ja *Kalevalaa* käsittelevistä verkkosivuista on koottu pieni linkkilista Kielibuustin sivuston materiaaleihin. Niistä voi aloittaa.

Kalevalaan on parasta tutustua aluksi ehkä käännöksen avulla, koska suomenkielinen *Kalevala* on monille äidinkielisillekin [kovin](#) vaikea vanhan runokielen takia. Käännöksiä löytyy yli 60 kielellä. Jos mieluummin haluaa lukea suomeksi, niin aivan erinomainen on *Suomen lasten Kalevala* (2003), jonka on toimittanut Kirsti Mäkinen. Sen voi kuunnella myös äänikirjana.

Hyvä vinkki! Tiedoksi muuten kuuntelijoille: seuraavassa podcastissamme yliopistonlehtori Vesa Haapala antaa lisää Kalevalaan ja kansanuskoon liittyviä lukuvinkkejä. Mutta Sari, olisiko sinulla antaa myös elokuvavinkkejä?

Ensimmäisenä mieleen tulee kirjailija Paavo Haavikon käsikirjoittama televisiosarja *Rauta-aika*, joka on katsottavissa Yle Areenasta. Sarja on tehty 1980-luvulla, mutta on [kestänyt aikaa](#) yllättävän hyvin.

Kalevalan tunnelmaan pääsee myös katsomalla vanhan suomalaisneuvostoliittolaisen *Sampo*-elokuvan vuodelta 1959, joka perustuu [löyhästi](#) Suomen kansalliseepoksen tarinaan. Se on [vapaasti](#) katsottavissa Elonet-sivustolla verkossa ja se on tekstitetty suomeksi, ruotsiksi, englanniksi ja venäjäksi.

Kumpikaan näistä – siis Rauta-aika -sarja ja Sampo-elokuva -- ei ole juoneltaan aivan samanlainen kuin Kalevala. Joitakin katsojia se saattaa häiritä, mutta minusta tekijät ovat tässä [noudattaneet](#) vanhaa runonlauluperinnettä: hyvä runonlaulaja ei koskaan esitä tarinaa samalla tavalla vaan improvisoi ja esittää aina uudenlaisen version.

Vielä lopuksi haluaisin kysyä, löytyisikö musiikin ystäville jotakin tapaa tutustua Kalevalan tarinoihin?

[Luonnollisesti](#) monet kansanmusiikkiyhtyeet esittävät jatkuvasti lauluja, jotka liittyvät kalevalaiseen perinteeseen. Mutta myös klassisen musiikin puolella monet, esimerkiksi säveltäjä Jean Sibelius, ovat hakeneet inspiraatioita *Kalevalan* tarinoista. Populaarikulttuurissa *Kalevala*-aiheet ovat näkyvissä erityisesti [metallimusiikissa](#), joka hakee usein [innoitusta](#) erilaisista mytologioista. Tunnetuin kalevalavaikutteinen yhtye on *Amorphis*. Kalevalaisia [sävyjä](#) on monissa muissakin suomalaisissa metalliyhtyeissä. Kalevalan tematiikkaa ovat käyttäneet muun muassa *Ensiferum* ja *Insomnium*, Nämä yhtyeet laulavat englanniksi. Suomeksi laulavista, kalevalaista mytologiaa [hyödyntävistä](#) raskaan musiikin yhtyeistä oma suosikkini on CMX.

Kiitos Sari mielenkiintoisesta keskustelusta! Kuulijat, muistakaa että tämä podcast löytyy myös tekstiversiona Kielibuustin sivustolta. Sieltä löytyy myös tähän podcastiin liittyvää lisämateriaalia.

Kuullaan taas!

Tunnusmusiikki

Linkkejä

Kalevala:

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tietopaketti [Kalevala](#) (usealla kielellä)

Aleksandr Ptushkon ohjaama elokuva [Sampo](#) (1959)

Kansanusko:

Jenni Meronen, [Kalevala ammensi Suomen muinaisuskosta](#)

Tiina ja Tero Porthan, [Suomalainen mytologia ja kansanperinne: loitsujen jumalat, haltijat, olennot](#)

Heidi Sommar, [Suomalaisessa kansanuskossa vilisee jumalia ja haltijoita, pyhyys löytyy metsästä.](#)

Anna-Leena Siikala, [Kalevala ja suomalaisen mytologian tutkimus](#)

[Kalevalan kulttuurihistoria](#)